

SYLWIA ALEKSANDROWICZ

 <https://orcid.org/0009-0006-1683-5696>

email: Sylwia_aleksandrow@wp.pl

WOLNOŚĆ DO ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA A PRZESZKODA WĘZŁA MAŁŻEŃSKIEGO W PRAWIE POLSKIM I KANONICZNYM

Freedom to marry and the impediment of ligamen in Polish and Canonic Law

Abstrakt: Artykuł prezentuje zagadnienie wolności do zawarcia małżeństwa – *ius connubii*, które stanowi jedno z fundamentalnych praw każdego wiernego, jak i obywatela. Jednakże owo *ius* w szczególnych okolicznościach doznaje ograniczenia z uwagi na ochronę prawowiernie zawiązanego węzła małżeńskiego, praw drugiego współmałżonka oraz powstającej rodziny. Jednym z takich ograniczeń, wprowadzonych zarówno przez przepisy prawa państwowego, jak i kanonicznego, jest przeszkoda węzła małżeńskiego. Opracowanie zawiera analizę porównawczą norm dotyczących zakazu zawierania małżeństwa przez osoby pozostające w związku małżeńskim, uwzględniając oba systemy prawne. Ponadto przedstawia przenikanie się tych przeszkód na gruncie prawa kanonicznego oraz prawa państwowego.

Słowa kluczowe: *ius connubii*, przeszkoda węzła małżeńskiego, bigamia.

Abstract: This article presents the issue of the freedom to marry – the *ius connubii* – which is one of the fundamental rights of every believer and citizen. However, this *ius* suffers restrictions in specific circumstances for the protection of the legitimate matrimonial knot, the rights of the other spouse and the emerging family. One such limitation, introduced by both state and canon law, is the obstacle of the matrimonial knot. The study provides a compara-

SYLWIA ALEKSANDROWICZ – prawnik, kanonista; ukończyła studia z prawa na Wydziale Prawa i Administracji oraz ukończyła studia magisterskie na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie; na Akademii Górniczo-Hutniczej zrealizowała studia z zakresu pośrednictwa oraz zarządzania nieruchomościami.

tive analysis of the norms concerning the prohibition of the marriage knot, considering both legal systems. Furthermore, it points out the interpenetration of these impediments in both legal systems, which may consequently lead to dualism in marital relations.

Key words: *ius connubii*, obstacle of the marriage knot, bigamy.

Prawo do zawarcia małżeństwa

Ustawodawca polski w żadnym akcie prawnym nie posługuje się pojęciem prawa do zawarcia związku małżeńskiego rozumianego abstrakcyjnie, czyli w oderwaniu od sprecyzowanego stanu faktycznego. Bezsprzecznie jest ono jednak jedną z podstawowych zasad polskiego prawa rodzinnego, co wynika między innymi z przyjętych umów międzynarodowych, których Polska jest stroną. Niektórzy przedstawiciele doktryny zauważają, iż prawo to jest możliwe pośrednio do wyinterpretowania z art. 47 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.), który stanowi, że każdy człowiek ma prawo do ochrony życia osobistego, rodzinnego oraz do decydowania o życiu prywatnym, w czym mieści się także decydowanie o zawarciu małżeństwa. Inni natomiast podstawę prawną do zawarcia małżeństwa wysnuwają z art. 18 Konstytucji RP. Wywodzić ją można jako następstwo logiczne użycia przez prawodawcę formuły uznającej „małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny [...] znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej” (Konstytucja RP, art. 18) Jeśli zatem małżeństwo jako związek dwóch osób podlega ochronie oraz opiece państwa, to tym samym państwo powinno dać im możliwość zawarcia takiego związku, które w następstwie jego zawiązania podlegać będzie ochronie i opiece (Banaszak, 2014, 80).

Kodeks rodzinny i opiekuńczy także pośrednio proklamuje omawianą zasadę (Dz. U. z 1964 r. nr 16 poz. 93 z późn. zm.). Ustawodawca określając bowiem *numerus clausus* zakazów małżeńskich oraz ustanawiając nieliczne wyjątki oraz ograniczenia od – będącego zasadą – prawa do zawarcia małżeństwa, tym samym ją potwierdza, jako prawo każdego obywatela.

Odmienne do przedstawionego zagadnienia ustosunkowuje się ustawodawca kanoniczny, wyraża on *expressis verbis* prawo do zawarcia małżeństwa, głęboko zakorzenione we wzajemnej inklinacji kobiety i mężczyzny, będące prawem naturalnym oraz niezbywalnym (Góralski, 2011, 56). Zajmujące centralne miejsce w małżeńskim systemie kanonicznym *ius connubii* jest równocześnie fundamentalnym prawem każdego człowieka, ale i wiernego.

Zostało ono potwierdzone w Kodeksie prawa kanonicznego, który stanowi, iż wszyscy mogą zawrzeć małżeństwo, którym prawo tego nie zakazuje (KPK/83, kan. 1058). Analiza kanonicznego systemu małżeńskiego wskazuje, iż jest to norma generalna, niejako nadrzędna w całym systemie prawa małżeńskiego, owo *ius* zatem nie powinno ulegać utrudnieniom, chyba że przeważają za tym poważne racje. W związku z powyższym należy zauważyć, iż ustawodawca umieszczając w kan. 1058 KPK/83 klauzulę *qui iure non prohibentur*, dokonuje tym samym w niektórych stanach faktycznych ograniczenia uprawnienia do zawarcia małżeństwa. Mogą one pochodzić zarówno z prawa Bożego, jak i czysto kanonicznego. Bez względu na proveniencję wymagają jednak wyraźnej konkretyzacji legislacyjnej (Góralski, 2016, 46). P. Majer wskazuje natomiast, iż „każde ograniczenie *ius connubii* winno być usprawiedliwione proporcjonalnie poważnymi przyczynami i mieć charakter wyjątkowy” (Majer, 2009, 67). Zgodnie z kan. 1075 § 1 KPK/83 wyłącznie najwyższa władza kościelna może ustanowić takie ograniczenia czy to przez deklarację, iż dana okoliczność czyni małżeństwo nieważnym *ex iure Divino*, czy to przez ustanowienie zakazów mocą prawa kościelnego.

Przeszkody małżeńskie w ogólności

Zarówno w systemie prawa kanonicznego, jak i ustawodawstwie polskim, usankcjonowane są okoliczności wyłączające możliwość zawarcia małżeństwa, ustanowione ze względu na ochronę dobra nupturientów oraz społeczności zapobiegając sytuacjom, w których mogłoby ono zostać naruszone. Służą zabezpieczeniu prawidłowego funkcjonowania wspólnoty małżeńskiej oraz powstającej rodziny. Ujmując tę kwestię z drugiej strony, owe ograniczenia stanowią prawo do zawarcia prawdziwego małżeństwa, które będzie w pełni uznawane przez system prawny. Na gruncie kanonicznym okoliczności te nazwane są mianem przeszkód zrywających. Czynią one osobę niezdolną czy to czasowo, czy też na stałe z uwagi na szczególne okoliczności lub jej sytuację prawną do ważnego zawarcia małżeństw (KPK/83, kan. 1073). W następstwie tego istnienie przeszkody pomiędzy stronami skutkuje nieważnością małżeństwa. Oznacza to, że wspomniane przeszkody są niejako rzeczywistością prawną dotyczącą dwóch wymiarów. Pierwszy z nich to zakaz zawierania małżeństwa, a drugi to zakaz zawierania go pod sankcją nieważności. Podmiot objęty przeszkodą nie cechuje się bowiem zdolnością prawną do zawarcia małżeństwa, zatem wyrażona zgoda małżeńska, choć wystarczająca, nie będzie skuteczna, by wywołać

określone konsekwencje prawne. Adekwatnie do kan. 10 KPK/83 przeszkody mają zatem charakter *lex inhabilitas* i wpływają na ograniczenia realizacji uprawnień osoby do wyrażenia skutecznej prawnie zgody małżeńskiej. Ograniczenie to ma konsekwencje prawne w zakresie interpretacji norm dotyczących przeszkód, ponieważ zgodnie z kan. 18 KPK/83 podlega ścisłej interpretacji (Góralski, 2016, 39).

Warto zauważyć także, że na gruncie prawa kanonicznego, poza przeszkodami małżeńskimi, funkcjonuje dodatkowo instytucja zakazu małżeństwa, która nieznana jest prawu państwowemu. Opiera się ona na zakazie zawarcia małżeństwa wydanym przez ordynariusza miejsca (KPK/83, kan. 1077 § 1). Głównym zadaniem tej instytucji jest zapobieżenie zawierania małżeństwa w sytuacjach wątpliwych, czy też wymagających interwencji administracyjnej.

W prawie państwowym natomiast odpowiednikami przeszkód zrywających zawartych w prawie kanonicznym są „okoliczności wyłączające zawarcie małżeństwa” (k.c., art. 4.), a w doktrynie określane mianem „zakazów” oraz „przesłanek negatywnych”. Terminy te zawarte są w polskim ustawodawstwie, a w związku z tym dla części przedstawicieli doktryny jedyne właściwe, którymi należy się posługiwać (Mączyński, 2000, 297). Natomiast drugi krąg uważa, iż najbardziej trafne jest stosowanie tradycyjnego terminu wywodzącego się z systemu prawa kanonicznego – „przeszkody małżeńskie” (Ignatowicz, Nazar, 2016, 207). Argumentując za T. Smoczyńskim, termin ten „ma już ustaloną konotację znaczeniową, jest powszechnie zrozumiały, a także stosowany w praktyce prawniczej” (Smoczyński, 2009, 40), a tym samym nie ma podstaw, aby odstępować od tej terminologii, skoro jest ona nadal w powszechnym użyciu.

Uwzględnienie przez system prawa kanonicznego wymogów prawa Bożego znacznie różnicuje jeden i drugi system w sferze przeszkód. Różnicowanie zachodzi nie tylko co do samego katalogu przeszkód, ale także ich skutków prawnych. W myśl ustawodawcy kościelnego wystąpienie przeszkody implikuje zaistnienie nieważności małżeństwa od samego początku, niezależnie czy nupturient miał świadomość jej istnienia, czy też nie (Żurowski, 1987, 121). Wyrok orzekający nieważność oznacza zatem, iż małżeństwo było *ipso iure* nieważne i było małżeństwem mniemanym (KPK/83, kan. 1061 § 3). Posiada on charakter deklaracyjny, czyli stwierdza istnienie określonego stanu prawnego. Natomiast zgodnie z ustawodawstwem polskim pomimo zaistnienia przeszkody małżeństwo jest ważne i skuteczne, dopóki nie zapadnie prawomocny unieważniający wyrok sądu. Może to nastąpić, gdy przeszkoda istniała w chwili zawierania małżeństwa

oraz trwała do chwili wniesienia powództwa. Przy czym uprawnionymi do wystąpienia z powództwem są małżonkowie oraz prokurator. Wyrok unieważniający małżeństwo cywilne zawarte wbrew przeszkodzie ma charakter konstytutywny, tzn. kształtuje nowy stan prawny oraz niweczy małżeństwo *ex tunc*. Wyrok ten tworzy taki stan prawny, jakby małżeństwa nie zawarto, a małżonkom przywraca się ich poprzedni stan cywilny. Jednakże nie wszystkie skutki unieważnienia powodują zatarcie śladów istnienia małżeństwa. W stosunkach między wspólnymi dziećmi i sprawach majątkowych stosuje się bowiem przepisy o rozwodzie.

Jak wspomniano powyżej, katalog przeszkód wyłączających zawarcie małżeństwa obowiązujących w obydwóch ustawodawstwach prezentuje się różnie. W Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym występuje ich siedem, natomiast w Kodeksie prawa kanonicznego sformułowanych zostało ich dwanaście. Niezależnie jednak od występujących różnic pięć można uznać za tożsame¹ w obydwu systemach, w tym przeszkodę wieku, węzła małżeńskiego, pokrewieństwa, powinowactwa oraz pokrewieństwa prawnego. Wyływają one z *lex naturalis*, któremu podlega każdy człowiek, bez względu na przynależność religijną czy też państwową. Jak stwierdza W. Góralski, mimo zachodzących różnic bezspornie można wskazać, iż przeszkody te wyliczone są taksatywnie oraz ograniczone do niezbędnego minimum (Góralski 2016, 34; zob. k.r.o., art. 17). Co więcej istnieje możliwość uchylenia niektórych zakazów zawarcia małżeństwa wynikających z istnienia *impedimentum*. W prawie kanonicznym poprzez uzyskanie dyspensy wydanej przez kompetentną władzę, natomiast w prawie polskim poprzez otrzymanie zezwolenia sądowego na zawarcie małżeństwa. Na potrzeby niniejszego opracowania skomentowana zostanie wyłącznie przeszkoda węzła małżeńskiego i jej implikacja w obu systemach prawnych. Jeden i drugi system zabrania bowiem zawarcia związku małżeńskiego osobom, które w nim pozostają, ale wiąże z tym odmienne konsekwencje prawne.

Przeszkoda węzła małżeńskiego

Impedimentum legaminis w prawie kanonicznym jest ściśle powiązana z istotnymi przymiotami małżeństwa jednością i nierozzerwalnością, które istniały w Kościele od początku z ustanowienia Bożego. Jest ona prawem,

¹ Tożsame, ale nie w pełni identyczne, ponieważ różnią się przesłankami formalnymi niezbędnymi do zaistnienia przeszkody.

które ustawodawca kościelny, interpretując zasadę wyrażoną *ex iure Divino*, formułuje. Pochodzi zatem z pozytywnego prawa Bożego i jako taka obowiązuje zarówno ochrzczonych i nieochrzczonych. Między osobami nieochrzczonymi lub w sytuacji, w której tylko jedna osoba jest ochrzczona, wytwarza się węzeł naturalny, zaś pomiędzy ochrzczonymi nupturientami powstaje węzeł sakramentalny (Nowicka, 2016, 164) Małżeństwo sakramentalne ze swej natury skutkuje związaniem trwałego, wyłącznego, nierozzerwalnego węzła małżeńskiego, niezależnie od sytuacji oraz okoliczności. Według dyspozycji kan. 1141 KPK/83 nierozzerwalność małżeństwa kanonicznego opiera się na fakcie, iż „małżeństwo zawarte i dopełnione nie może być rozwiązane żadną władzą ludzką i z żadnej przyczyny, oprócz śmierci”.

Przeszkoda węzła małżeńskiego *de lege lata* została ujęta w następujący sposób: „nieważnie usiłuje zawrzeć małżeństwo ten, kto jest związany węzłem poprzedniego małżeństwa, nawet niedopełnionego” (KPK/83, kan. 1085 § 1). Wynika z niego wyraźnie, iż wystąpienie tej przeszkody warunkuje węzeł małżeński rzeczywiście istniejący, co suponuje jego powstanie oraz brak jego rozwiązania. Innymi słowy, pierwszą przesłanką wystąpienia wskazanej przeszkody jest ważne małżeństwo. Po drugie, wystarczy, aby było to *matrimonium ratum*, nie jest bowiem wymagane jego dopełnienie, ponieważ także małżeństwo niedopełnione powoduje powstanie ważnego węzła małżeńskiego. Po trzecie, istnieje ona, o ile wcześniejszy węzeł nie zostanie rozwiązany lub stwierdzona jego nieważność.

Jak wspomniano powyżej w związku z pochodzeniem tej przeszkody nie można od niej dyspensować, dlatego też obowiązuje ona, dopóki sama nie ustanie w momencie, w którym wcześniejszy węzeł przestanie istnieć. Dzieje się to przez śmierć współmałżonka², zastosowanie jednego z przywilejów wiary, czy też w wyniku udzielenia dyspensy papieskiej od małżeństwa niedopełnionego, a także stwierdzenia nieważności wcześniejszego małżeństwa (Góralski, 2007, 628). Dodać należy, iż kanoniczne małżeństwo bigamiczne może zostać zaskarżone przez każdego z małżonków oraz rzecznika sprawiedliwości (KPK/83, kan. 1674).

Przedstawiając instytucję przeszkody węzła, nie sposób pominąć kwestii *ratio legis* jej ustanowienia. Z całą pewnością ustawodawca kanoniczny

² Śmierć współmałżonka w prawie kanonicznym może zostać stwierdzona na podstawie następujących dokumentów: aktu zgonu wystawionego przez władzę państwową, autentycznego dokumentu władzy kościelnej uznającej śmierć tej osoby lub orzeczenia o domniemanej śmierci współmałżonka wystawionego przez biskupa diecezjalnego.

chroni istniejący węzeł małżeński, prawa drugiego współmałżonka, ale także wspólnotę przed zjawiskiem bigamii. Tym samym proklamuje zasadę ochrony prawnej małżeństwa w formie domniemania za jego ważnością bowiem, każde małżeństwo cieszy się przychylnością prawa (KPK/83, kan. 1060). Z tej racji ustawodawca uzupełnia, iż chociaż pierwsze małżeństwo było nieważnie zawarte lub zostało rozwiązane z jakiegokolwiek przyczyny, nie wolno zawrzeć ponownego małżeństwa, dopóki nie stwierdzi się zgodnie z prawem i w sposób pewny, nieważności lub rozwiązania pierwszego (KPK/83, kan. 1085 § 2). Strona powinna więc dochodzić nieważności pierwszego małżeństwa na drodze sądowej albo rozwiązania węzła małżeńskiego przez przywileje lub dyspensę.

W związku z faktem, że przeszkody zrywające są prawami uniezdalniającymi, obowiązują obiektywnie, niezależnie od wiedzy bądź niewiedzy nupturienta. Małżeństwo zawarte nawet w mylnym przekonaniu bądź niezawinionej niewiedzy istnienia *impedimentum* nigdy nie będzie ważne. Jak podkreśla M. Żurowski przeszkoda węzła jest tak daleko posunięta, iż późniejsze małżeństwo czyni nieważnym, chociażby zostało zawarte w dobrej wierze w oparciu o stwierdzenie domniemanej śmierci wcześniejszego małżonka, jeżeli okaże się ono błędne (Żurowski, 1987, 159).

Prawodawca polski zakaz bigamii zawarł w art. 13 § 1 k.r.o., która należy do najstarszych zakazów małżeńskich. Ustawodawca państwowy nadał mu następujące brzmienie: „nie może zawrzeć małżeństwa, kto pozostaje w związku małżeńskim”. Sformułowanie to posiada daleko idące konsekwencje. Po pierwsze wskazuje, iż fundamentem tej przeszkody jest oczywiście pozostawanie w związku małżeńskim zawartym według przepisów państwowych, w tym formie wyznaniowej, któremu towarzyszyło złożenie oświadczenia jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu. Oznacza to, że zakaz sformułowany w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym nie dotyczy osób, które zawarły wyłącznie małżeństwo kanoniczne, wywołujące skutki jedynie w sferze prawa kanonicznego. Po drugie z zakazu zawarcia małżeństwa cywilnego wyłączone są osoby, których małżeństwo ustało lub zostało unieważnione. Ustanie małżeństwa następuje w kilku przypadkach, między innymi: przez śmierć jednego z małżonków, przez uznanie jednego z małżonków za zmarłego (k.r.o., art. 55 § 1), przez orzeczenie rozvodu lub unieważnienie. Małżeństwo nie ustaje natomiast w sytuacji orzeczenia separacji, pomimo iż jej konsekwencją jest wygaśnięcie wielu skutków prawnych małżeństwa (Gajda, 2014, 168–169).

Warto zwrócić uwagę na art. 13 § 2 k.r.o., który stanowi, iż: „unieważnienia małżeństwa z powodu pozostawania przez jednego z małżonków w poprzednio zawartym związku małżeńskim może żądać każdy, kto ma w tym interes prawny”. Ustawodawca tym samym wyznaczył szeroki krąg uprawnionych do wystąpienia z powództwem o unieważnienie związku małżeńskiego. Bezspornie ukazuje to, jak istotna jest ta przeszkoda.

Według oceny Sądu Najwyższego, mimo że bigamia jest przeszkodą bezwzględna, małżeństwo bigamiczne może zostać konwalidowane (II CR 161/79, OSN 1980, nr 3, poz. 50). K. Pietrzykowski również zaznacza, że powodem unieważnienia małżeństwa bigamicznego jest istnienie poprzedniego małżeństwa. Małżeństwo bigamiczne zostaje unieważnione tylko wtedy, gdy poprzednie małżeństwo nadal trwa. Jednak, gdy pierwsze małżeństwo z jakiegokolwiek powodu przestaje istnieć, a pozostaje jedynie małżeństwo bigamiczne, powód unieważnienia zanika, ponieważ to małżeństwo traci swój bigamiczny charakter (Pietrzykowski, 2023, 225).

Zakaz bigamii w państwowym systemie prawnym został wprowadzony w związku z obowiązującą zasadą monogamii. Dodać należy, iż owa zasada podlega ochronie karnoprawnej. Za jej złamanie zostały wprowadzone sankcje karne w postaci grzywny, kary ograniczenia wolności, a nawet pozbawienia wolności do lat 2 (KK, art. 206; Dz.U. 1997 r., nr 88 poz. 553 z późn. zm). Podlega im osoba, która dopuszcza się bigamii, a nie osoba wstępująca w związek małżeński z kimś, kto już jest w innej relacji małżeńskiej.

Stwierdzenie stanu wolnego

W prawie państwowym stwierdzenie stanu wolnego, czyli braku występowania przeszkody węzła małżeńskiego, następuje poprzez złożenie przez nupturientów zapewnienia o nieistnieniu okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa oraz przedstawieniu odpowiednich dokumentów stwierdzających tożsamość (Ustawa 2014, art. 76). W przypadku chęci zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej ze skutkami cywilnymi Kierownik USC wydaje stosowne zaświadczenie (k.r.o., art. 41). W razie stwierdzenia występowania okoliczności wyłączającej zawarcie małżeństwa Kierownik USC powinien odmówić odebrania oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński lub wydania zaświadczenia, a w przypadkach wątpliwych może zwrócić się do sądu o rozstrzygnięcie lub zażądać przedstawienia dodatkowych dokumentów (k.r.o., art. 5). W uzasadnieniu wyroku Sąd Najwyższy wskazał, że jeśli Kierownik USC ma uzasadnione wątpliwości co do stanu

zdrowia nupturienta i jego zdolności do zawarcia małżeństwa, może zażądać stosownego zaświadczenia lekarskiego. Sąd Najwyższy stwierdził, że choć ten wymóg nie jest określony w przepisach, wynika z „ogólnych zasad starannego i rozsądnego działania przy wykonywaniu obowiązków urzędnika państwowego”(IV CSK 240/11, LEX nr 1217052).

Osoba, której odmówiono przyjęcia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński lub wydania zaświadczenia o braku okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa, ma 14 dni od otrzymania pisma na wystąpienie do właściwego sądu rejonowego o rozstrzygnięcie, czy przyczyny odmowy wskazane przez kierownika uzasadniają odmowę dokonania czynności (Ustawa 2014, art. 89). Przy czym właściwym jest sąd ze względu na siedzibę Urzędu Stanu cywilnego. Prawomocne postanowienie sądu jest wiążące dla Kierownika USC.

Oświadczenie nupturientów, iż nie zachodzą przeszkody uniemożliwiające zawarcie małżeństwa określone w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, składa się pod rygorem odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywego oświadczenia. Dokumentem potwierdzającym ustanie węzła małżeńskiego, jeżeli nupturient był nim związany, jest odpis aktu zgonu współmałżonka, odpis prawomocnego orzeczenia sądu o uznaniu za zmarłego, o rozwodzie, o unieważnianiu małżeństwa oraz odpis prawomocnego orzeczenia ustalającego nieistnienie małżeństwa (Ustawa 2014, art. 78).

Natomiast w prawie kanonicznym stosownie do kan. 1066 KPK/83 „przed obrzędem zawarcia małżeństwa należy upewnić się, że nic nie stoi na przeszkodzie do jego ważnego i godziwego sprawowania”. Obowiązek *constare debet* spoczywa zarówno na duszpasterzach podejmujących kanoniczne rozeznanie stanu osobowego nupturientów, jak i na duchownych asystujących przy zawieraniu małżeństwa (KPK/83, kan. 1114). Obowiązek ten nie powinien ograniczać się do sumarycznej kontroli przedstawionych dokumentów, ale obejmować także okoliczności, które sprzeciwiałyby się nie tylko ważnemu, ale i godziwemu zawarciu małżeństwa (Majer, 2009, 35). Procedura jest o wiele bardziej skomplikowana niż w prawie państwowym i składa się z kilku etapów. Zawarcie małżeństwa wymaga bowiem swoistego przygotowania nupturientów, a także przeprowadzenia odpowiedniego postępowania kwalifikacyjnego dotyczącego ich zdolności prawnej do dokonania tego aktu (Góralski 2011, 263). Wynika to przede wszystkim z troski Kościoła o zapewnienie stabilizacji instytucji oraz troski o dobro zakładanej rodziny.

Ze względu na liczne opracowania w tej materii (zob. Majer, 2019, 135–158) zostanie przybliżony wyłącznie fakt udowodnienia braku prze-

szkody węzła małżeńskiego. Przedmiotem badania przedślubnego jest bowiem sprawdzenie, czy nupturienti są stanu wolnego, a zatem wykluczenie istnienia przeszkody węzła małżeńskiego, która czyni małżeństwo nieważnym. Podstawowym dokumentem, potwierdzającym stan wolny nupturientów, jest metryka chrztu, zgodnie z wytycznymi Konferencji Episkopatu Polski zawartymi w Dekrecie ogólnym o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi (KEP, 2019, n. 39). W metryce bowiem powinna zostać umieszczona adnotacja o zawieraniu bądź niezawieraniu wcześniej związku małżeńskiego. Co więcej, jeśli wcześniejsze małżeństwo ustało, a tym samym ustała przeszkoda węzła małżeńskiego, w owej metryce powinien znajdować się wyraźny zapis, iż strona jest stanu wolnego i może zawrzeć nowe małżeństwo (KEP, 2019, n. 46). Ponadto odpowiednio do stanu faktycznego nupturient powinien przedstawić dokument świecki lub kościelny stwierdzający zgon, inaczej metrykę śmierci małżonka, dekret wdowieństwa, odpis wyroku sądu kościelnego lub reskrypt papieski rozwiązujący małżeństwo na mocy przywileju wiary lub ważnie zawartego, a niedopełnionego.

Zwrócić w tym miejscu należy szczególną uwagę, iż przedstawiane rozeznanie przed zawarciem małżeństwa w głównej mierze zależy także od wyznania i stosunku do wiary. Oznacza to, iż w przypadku małżeństw mieszanych lub do nich podobnych³, czy też małżeństw cywilnych bez zachowania formy kanonicznej, procedura stwierdzenia stanu wolnego jest bardziej złożona oraz nie może ograniczać się wyłącznie do sporządzenia protokołu przedmałżeńskiego i badania metryki chrztu (KEP, 2019, n. 40, 42, 43). Procedura może bowiem wymagać uzupełnienia o dodatkowe czynności, dokumenty, postępowania administracyjne lub sądowe w zależności od sytuacji prawnej i życiowej, w której znajduje się nupturient (Nowicka, 2016, 79–94; Jakubiak, 2013, 25–72). Jak stwierdza L. Adamowicz, duszpasterz – poza przypadkiem, kiedy nupturientami jest dwoje katolików, którzy wcześniej nie zawierali małżeństwa w żadnej formie także cywilnej oraz wdowców – nigdy samodzielnie nie powinien decydować o stwierdzeniu stanu wolnego nupturientów, lecz zawsze powinien odnieść się do ordynariusza miejsca oraz procedować zgodnie z jego decyzją lub zgodnie z wyrokiem sądu biskupiego (Adamowicz, 2008, 56). P. Majer uzupełnia, iż konieczność odniesienia się do ordynariusza w sprawach wątpliwych co do stanu wolnego ma charakter obowiązkowej konsultacji (Majer, 2014, 40).

³ Katolików z osobami nieochrzczonymi, katolików z katolikami: deklarującymi, że są niewierzący lub którzy formalnym aktem odstąpili od Kościoła katolickiego.

Przy zawieraniu natomiast małżeństwa konkordatowego duchowny asystujący przy zawieraniu małżeństwa kanonicznego musi otrzymać od nupturientów zaświadczenie wydane przez Kierownika USC stwierdzające brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem polskim pod rygorem niezaimstnienia skutków cywilnych (k.c., art. 4¹ § 1, 5 i 8 § 1). Zaświadczenie to obejmuje jednak jedynie przeszkody i wymogi stawiane przez prawo państwowe, nie uwzględniając przepisów prawa kanonicznego (Ignatowicz, Nazar, 2016, 205). Procedura stwierdzania stanu wolnego nupturientów odbywa się zatem według przepisów prawa kanonicznego.

Przenikanie się przeszkody węzła w prawie państwowym i kanonicznym

Prawo państwowe wprowadza zakaz bigamii wyłącznie dla przyszłych małżonków, którzy związani są węzłem małżeńskim na gruncie prawa państwowego. Oznacza to, iż istniejące małżeństwo kanoniczne nie stanowi okoliczności wyłączającej zawarcie małżeństwa cywilnego. Wynika to z faktu, iż państwo nie uznaje małżeństwa kanonicznego, a tym samym nie przyznaje mu przepisami prawa uprawnień w sferze rodzinoprawnej.

Sytuacja kształtuje się zupełnie inaczej, gdy osoba pozostająca w związku na gruncie prawa państwowego chce zawrzeć małżeństwo kanoniczne z inną osobą. Choć Kościół zasadniczo nie respektuje małżeństw cywilnych swoich wiernych zobowiązanych do zachowania formy kanonicznej, fakt zawarcia takiego małżeństwa nie może być ignorowany. Zgodnie z generalnymi zasadami prawa kanonicznego nupturient, który zawarł małżeństwo cywilne jest stanu wolnego, czyli nie jest związany przeszkodą węzła na gruncie kanonicznym. Jednakże, aby zapobiec sytuacjom mogącym negatywnie wpływać na zawierane małżeństwa, ustawodawca wprowadził do Kodeksu prawa kanonicznego normę zawartą w kan. 1071 § 1, 2° KPK/83. Przepis ten ustanawia ograniczenie w korzystaniu z przysługującego nupturientowi *ius connubii*, jeżeli pozostaje w cywilnym związku małżeńskim z osobą trzecią. Zgodnie z jego brzmieniem wypełnienie formy kanonicznej uzależnione jest od zezwolenia ordynariusza miejsca w sytuacji zawierania małżeństwa, które nie może być uznane lub zawarte według przepisów państwowych. Kościołowi zależy bowiem, aby zachować jedność i stałość małżeństwa. Dąży on do unikania dualizmu w sferze stosunków rodzinnych, które stanowią fundament dla powstającej rodziny. Wpływa to przede

wszystkim ze względów moralnych oraz istnienia zobowiązań naturalnych czy też cywilnoprawnych (Majer, 2014, 437–463). Zobowiązania te istnieją nie tylko wtedy, gdy osoba pozostaje w związku małżeńskim cywilnym, ale także w sytuacji, gdy osoba rozwiodła się i zamierza zawrzeć małżeństwo kanoniczne.

W sytuacji, gdy osoba pozostaje w związku małżeńskim na forum państwowym, ewentualne zezwolenie wydane przez ordynariusza powinno być uzasadnione jedynie bardzo poważnymi racjami, z uwzględnieniem okoliczności sprawy. Swoistą normą w omawianej sytuacji jest wymóg uzyskania rozwodu w świetle prawa państwowego przed złożeniem prośby do ordynariusza miejsca o zezwolenie na asystowanie przy małżeństwie nupturienta mającego zobowiązania naturalne.

Zwrócić należy uwagę, iż zakaz zawarty w kan. 1071 KPK/83 nie stanowi przeszkody zrywającej, zatem małżeństwo zawarte bez zgody ordynariusza miejsca będzie ważne, ale niegodziwe.

* * *

Prawo do zawarcia małżeństwa jest fundamentalnym prawem uznanym zarówno w systemie prawnym państwowym, jak i kanonicznym. Małżeństwo odgrywa kluczową rolę w strukturze społecznej, tworząc rodzinę, co czyni je niezastąpionym elementem społeczeństwa. Aby chronić tę instytucję przed wypaczeniami oraz umożliwić jej spełnianie swoich funkcji i celów, oba ustawodawstwa wprowadzają pewne ograniczenia dotyczące zawierania małżeństw. Jednym z takich ograniczeń jest przeszkoda węzła małżeńskiego, która ma charakter absolutny i niezmienny. Oznacza to, że osoba pozostająca już w związku małżeńskim nie może zawrzeć nowego małżeństwa. Wynika ona niezaprzeczalnie z zasady monogamii oraz w prawie kanonicznym z nierozzerwalności prawowiernie zawiązanego węzła małżeńskiego.

Mimo szczegółowej regulacji tej przeszkody w obu systemach prawnych, mogą wystąpić sytuacje prowadzące do rozbieżności, takie jak bigamia pozorna. Ustawodawca państwowy dostrzega bowiem przeszkodę bigamii wyłącznie w kontekście swojego systemu prawnego, podczas gdy ustawodawca kanoniczny rozpoznaje także sytuacje, w których osoba związana małżeństwem na gruncie prawa świeckiego pragnie zawrzeć małżeństwo z inną osobą na gruncie prawa kanonicznego. Aby uniknąć dualizmu w stosunkach społecznych, Kościół wprowadza zakaz zawierania małżeństwa, które nie mogłoby być uznane na gruncie prawa państwowego, chyba że

uzyskane zostanie odpowiednie zezwolenie ordynariusza. Kościół dąży do unikania konfliktów i zapewnienia spójności w stosunkach społecznych. Ostatecznie oba systemy prawne współpracują, aby chronić integralność instytucji małżeństwa, jednocześnie szanując swoje odrębne zasady i wartości.

BIBLIOGRAFIA

- Adamowicz L., 2008, *Stwierdzanie stanu wolnego nieochrzczonych i niekatolików przed zawarciem małżeństwa kanonicznego*, „Annales Canonici”, nr 4, s. 39–62.
- Banaszak B., 2014, *Konstytucyjna regulacja małżeństwa, a prawo do zawarcia małżeństwa*, <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/en/publication/52306> [5.01.2024].
- Góralski W., 2007, *Studia nad małżeństwem i rodziną*, Warszawa.
- Góralski W., 2016, *Przeszkody małżeńskie w ogólności*, w: *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym*, red. W. Góralski, Warszawa, s. 37–67.
- Ignatowicz J., Nazar M., 2016, *Prawo rodzinne*, Warszawa.
- Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022.
- Konferencja Episkopatu Polski, 2019, *Dekret ogólny o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego*, 26 XI 2019, „Akta Konferencji Episkopatu Polski”, 2019, nr 31.
- Majer P., 2001, *Uwagi odnośnie do małżeństwa konkordatowego: art. 10 konkordatu z 1993 a ustawodawstwo państwowe*, „Ius Matrimoniale”, 6(12), s. 145–163.
- Majer P., 2009, *Zawarcie małżeństwa kanonicznego bez skutków cywilnych (kan. 1071 § 1, 2° Kodeksu prawa kanonicznego)*, Kraków.
- Majer P., 2019, *Prace Konferencji Episkopatu Polski nad nową regulacją przygotowania do zawarcia małżeństwa kanonicznego*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich”, 29(32), s. 135–158.
- Mączyński A., 2000, *Znaczenie prawne aktu małżeństwa w świetle kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa o aktach stanu cywilnego*, w: *Valeat aequitas. Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu*, red. M. Pazdan, Katowice, s. 293–320.

- Nowicka U., 2016, *Przeszkoda węzła małżeńskiego*, w: *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym*, red. W. Góralski, Warszawa, s. 163–199.
- Pietrzykowski K., 2023, *Zawarcie małżeństwa*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa, s. 101–247.
- Smyczyński T., 2009, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa.
- Ustawa 2014, Ustawa z dnia 28 listopada 2014. Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. z 2023 r., poz. 1378).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964. Kodeks cywilny (Dz. U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997. Kodeks karny (Dz. U. 1997 r. nr 88 poz. 553 z późn. zm.).
- Wyrok Sądu Najwyższego z 22 lutego 2012 r., IV CSK 240/11, LEX nr 1217052.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1979 r., II CR 161/79, OSN 1980, nr 3, poz. 50.
- Żurowski M., 1987, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Katowice.